

YALÇIN ÇETİNKAYA
'AŞK'IN MÜZİĞİ

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2022

Sertifika no: 49821

İz Yayıncılık: 695

İnceleme Araştırma Dizisi: 263

ISBN: 978-975-355-874-7

1. Baskı, İstanbul 2022

Oruçreis Mahallesi, Tekstilkent Caddesi

Koza Plaza B Blok No: 12 Kat: 15/151 Esenler / İstanbul

Telefon: (212) 5207210

www.iz.com.tr

E-posta: bilgi@iz.com.tr

Editör: Ömer Hakan Aydın

Kapak Tasarımı: Medine Efe

Sayfa Tasarımı: Ali Kahraman

Basıldığı yer: Çevik Matbaacılık (Sertifika no: 45509)

Davutpaşa Caddesi, Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul

'AŞK'IN MÜZİĞİ

Mevlevîlikte AŞk ve Müzik

YALÇIN ÇETİNKAYA

iz

Yalçın Çetinkaya; 1960 yılında Tekirdağ'da doğdu. İTÜ Türk Müziği Devlet Konservatuarı'nı bitirdi. Bekir Sıdkı Sezgin, Yalçın Tura, Farris Akarsu, Tülin Yakarçelik, Nidâ Tüfekçi, Haydar Sanal, Hurşid Ungay, Selâhaddin İçli ve İnci Çayırılı gibi hocaların talebesi oldu. Raffi Arslanyan'dan Klasik Gitar, Fikret Kutluğ'dan Kânun, Fuat Türkelman ve Süleyman Erguner'den Ney, Cinuçen Tanrıkorur'dan kısa bir süre Ud eğitimi aldı. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Felsefesi alanında yüksek lisans eğitimini "İhvân-ı Safâda Müzik Düşüncesi" başlıklı teziyle tamamladı. İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Türk Müsikisi alanında doktora/sanatta yeterlik yaptı ve buna paralel olarak Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Prof. Dr. Ömer Naci Soykan ile "Sosyoloji/Müzik Sosyolojisi" alanında, Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuarı'nda Prof. Ahmet Yürür ile "Geleceksel Müzikler / Hind Müziği" alanlarında doktora/sanatta yeterlik eğitimi "Mevlevilikte Müzik Felsefesi" konulu tezle tamamladı. "Reklamcılık ve Manipülasyon", "İhvân-ı Safâda Müzik Düşüncesi", "Memleket Meseleleri", "Müzik Yazıları", "Müziği Düşünmek", "Müzik Notları", "Âhırzamanda Müzik" ve "Kozmik Müzik" adlı kitapları yayınlandı. İTÜ Türk Müsikisi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü'ndeki öğretim üyeliği görevine "Profesör" olarak devam ediyor.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
1. GİRİŞ.....	15
2. HZ. MEVLÂNÂ: HAYATI, DÜŞÜNCELERİ, ESERLERİ.....	17
2.1 Anadolu’da Bir Hak Âşığı: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.....	17
2.2. “Anadolu’nun Bilgili Üstadı”.....	20
2.3. “Gölün Arkasında Yürüyen Deniz”.....	24
2.4. Şems-i Tebrîzî ve Rûmî.....	26
2.5. “İki Denizin Kavuştuğu Yer”.....	26
2.6. Âşıklar Sultanı ile Mâşuklar Sultanı.....	29
2.7. Rûmî ve Tasavvuf.....	34
2.8. Rûmî ve Varlık.....	39
2.9. Aklı-ı Küll, Öğretmendir.....	45
2.10. Her İnsan Büyük Bir Âlemdir.....	46
2.11. Varlığın Mânâsı Aşktır.....	49
2.12. Mevlânâda Şiir, Müzikle Birleşir.....	50
2.13. Eserleri.....	54
3. MESNEVÎ HAKKINDA.....	57
3.1. Mesnevî.....	57
4. TASAVVUFTA AŞK (AŞKIN MAHİYETİ HAKKINDA).....	61
4.1. Aşk: Doğumsuz, Ölümsüz, Artmaz, Eksilmez Güzellik.....	61
4.2. Tasavvuf Ehli ve Aşk.....	64
4.3. Aşkın Kozmik Anlamı.....	65
4.4. Aşk, Yürekteki Derinliğe İnebilmektir.....	66

4.5. Aşk Teslimiyettir	69
4.6. Aşk Bir Mertebedir	71
4.7. Muhabbet, Allah'ı Bulmaktır	71
4.8. Sûfiler ve Aşk: Kulun Hakka Aşkı Caizdir	74
4.9. İlahî Aşk Lezzetleri Terk Etmektir	78
4.10. Aşk Mâşukun Vafıdır	79
4.11. Vecd Âşğın Kalbini Cezbeder	81
4.12. Aşk Engin Bir Denizdir	82
4.13. Aşk ve Akıl Üzerine: Aşk İndinde Akıl Nâdandır	84
4.14. Râbia'nın İki Türlü Aşkı	90
4.15. Aşk Hiç Olmaktır, Aşkta Sükûnet Vardır	96
4.16. Aşkın Beşyüz Kanadı Vardır	98
4.17. Aşk İçin Aşk	103
4.18. Aşka Hudut Çizilmiyor	106
4.19. Aşk, Acı, Ölüm ve Hallac	107
4.20. Lâ İlahe İlle'l-Aşk	110
4.21. Gerçek Aşk	114
4.22. Ene'l-Hak ya da Ene'l-Aşk	120
4.23. Aşk Mistisizmi: Aşkın Sebebi Aşktır	124
4.24. Âşık Mâşûkuna Benzer	125
4.25. Grek Düşüncesinde Aşk	134
4.26. Platon: Aşk İlahî Bir Deliliktir	138
4.27. Plotinos: "Bir" Aşktır	142
4.28. Platon'dan İbn Sinâ'ya Aşk	144
4.29. Batı Düşüncesinin İki Aşk Filozofu: Schopenhauer ve Feuerbach	149
4.30. Schopenhauer ve Aşk	149
4.31. Feuerbach'a Göre Dinin Gerçeği Aşktır	152
4.32. Sevmek, Sezmekle Başlar	155
5. "AŞK EDEBİYATI"	157
5.1. Aşk Edebiyatı	157
5.2. Aşk ve Muhabbet Sembolizmi	161
5.3. Şark Klâsikleri: Aşk Klâsikleri	171

5.4. Attar ve Mantıku't-Tayr	177
5.5. Ben Yürürüm Yâne Yâne Aşk Boyadı Beni Kâne Ne Âkilem Ne Divâne Gel Gör Beni Aşk Neyledi	182
5.6. Hüsn ü Aşk	184
5.7. Divan Edebiyatı Aşkın Hasbahçesidir	188
5.8. Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde	188
6. MEVLEVÎLİKTE MÜZİK FELSEFESİ (MESNEVÎ'DE AŞK, MÜSİKÎ, NEY).....	
6.1. Mevlevîlikte Müzik Felsefesi	193
6.2. Mesnevî'de Aşk	196
6.3. Aşk, Ahenktir (Armonidir).....	200
6.4. Aşk ve Hürriyet	202
6.5. Mevlânâ, Mevlevîlik, Mûsikî ve Semâ' (Pythagoras'tan Mevlânâ'ya Mûsikî).....	204
6.6. Tasavvuf, Aşk ve Mûsikî	211
6.7. Mevlânâ ve Semâ'	213
6.8. Kâinatta Her Şey Dönüyor	215
6.9. Mesnevî'nin Özeti: İlk Onsekiz Beyt (Mevlevîliğin Müzik Felsefesinin Temellendiği Beytler).....	219
6.10. Ney, Ademoğlunun Ruhunu Yansıtan Aynadır	228
6.11. Ney, Niçin İnsân-ı Kâmil'e Benzer?	229
6.12. Aşk Ateşidir ki Ney'e Düştü	233
7. MEVLEVÎ MÜSİKİSİ.....	
7.1. Mevlevî Müziği, Aşkın ve Âşkın Müziği	237
7.2. Mevlevî Müziğinin En Büyük Formu: Âyın-i Şerif	238
7.3. Mevlevîlikte Semâ'	242
7.4. Mevlânâ'nın Semâ' Hakkındaki Düşünceleri	243
KAYNAKÇA	245

*“Aşk imiş her ne var âlemde,
İlm bir kıyl u kâl imiş ancak...”*

(Fuzûlî)

KISALTMALAR

İst.	: İstanbul
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
age	: adı geçen eser
gös. yer	: gösterilen yer
Çev.	: Çeviren
Ter-Terc.	: Tercüme
Haz.	: Hazırlayan
Yay.	: Yayınları
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Ünv.	: Üniversitesi
Mat.	: Matbaası
A.Ş.	: Anonim Şirketi
Fak.	: Fakültesi
H.	: Hicri
M.	: Miladi
vr.	: Varak
nşr.	: Neşr-neşreden
b.	: bin (Arapça)
Hş.	: Haşiye
Ltd.	: Limited
Yaz.	: Yazma
Sad.	: Sadeleştiren
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
Ank.	: Ankara
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi

ÖNSÖZ

Aşk her şeyin temelidir. Aşk ile yapılan her şey güzel, anlamlı ve kalıcı olur. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, “aşksız hiçbir şey hareket etmez” derken, aslında bir anlamda her şeyin temelinde aşk olduğunu ifade etmektedir.

Mesnevî, Hz. Mevlânâ'nın aşk konusundaki düşüncelerinin okunup anlaşılabilirliği çok önemli bir kaynak olma özelliği taşıyor. Belki de eserin konusu aşk olduğundan dolayı anlamlı ve kalıcı bir eser olmuş. Bu özelliği beni Mesnevî'ye yöneltti. Mesnevî'ye bakarak Mevlevîliği anlamaya, Mesnevî'nin bir Mevlevî'ye ne öğrettiğini, onu nasıl yönlendirdiğini hatta şekillendirdiğini öğrenmeye çalıştım. Farkına vardığım en temel özelliklerinden bir tanesi, Mesnevî'nin “hayatın içinde dolaşarak” yazılmış bir eser olduğuydu... Tamamen gerçeği anlatmaktaydı. Ama bu gerçeği dile getiren şahıs, bu eseri bir başka gerçeği bizzat yaşamak suretiyle yazmıştı: “Aşk” gerçeğini. Bu yüzden de kendisine “aşk nedir?” diye soran kişiye “âşık ol da bil!” diyerek cevap vermiş olmalıdır.

Aşk, Mesnevî'nin temel kavramıdır. Bu aşk, mecâzî aşktan başlayıp ilâhî aşka kadar uzanan zahmetli bir yoldur. Bu yolda herkes yürüyemez, bu yükü de herkes taşıyamaz. Mesnevî'nin yol gösterdiği, olgunlaştırdığı, aşkla yaşayan, kendisini aşk ateşine kaptırıp aşk ile yanıp tutuşan bir Mevlevî derişinin elinden ve dilinden dökülen her şey, aslında yüreğinde taşıdığı aşkın ifadesi olmalıdır. İlâhî aşk mertebesine yük-

selen bir Mevlevî dervişinin şiirinde, müziğinde yüreğindeki aşkın yansıması, dışavurumu vardır.

Aşk, elbette ne Mesnevî ile, ne Hz. Mevlânâ ile ve ne de bir Mevlevî derviş ile sınırlandırılabilir. Aşk daha etraflıca anlayabilmek ve anlatabilmek için ilk kullanıldığı dönemlere, kimler tarafından ve nasıl kullanıldığına, nasıl anlamlandırıldığına, nasıl anlaşıldığına ve açıklandığına temas etmek ihtiyacı hissettim. Mevlevîliğin müzik düşüncesini daha iyi anlayabilmek için onu tanımlayan ve belirleyen “aşk”ı araştırmaya gayret ettim. Konuyu antik Yunan düşüncesine kadar götürdüm, antik Yunan düşüncesinde özellikle Platon’da aşkın nasıl bir mânâ ifade ettiğini tespit etmeye çalıştım. Kısa da olsa Avrupa düşüncesinde özellikle Arthur Schopenhauer için aşkın ne demek olduğunu inceledim. Divan edebiyatının nasıl aşkla iç içe ve “aşkın has bahçesi” olduğunu gördüm. Mevlevîlikte müzik düşüncesinin en doğru biçimde ancak aşk ile anlaşılabileceğini, açıklanabileceğini ve anlamlandırılabilirliğini idrak ettim. Fakat itiraf etmeliyim ki, bu sadece yazılı kaynaklar üzerinden bir çalışma oldu, bu konudaki aczim de eklenince ortaya ancak sınırlı ve eksikleri çok fazla olan bir kitap çıktı. Bu sadece yazılı kaynaklar üzerinden yapılmış bir çalışma oldu. Bu çalışma, Hz. Mevlânâ’ya “aşk nedir?” diye soran kimsenin sorusundan daha öteye gidemedi, çünkü cevap gerçekten de Hz. Mevlânâ’nın “âşık ol da bil!” ifadesinde gizli. Âşık olmadan aşkı bilmek mümkün değil. Abdürrahim Karakoç’un dediği gibi, “aşk kâğıda yazılmıyor”, böyle bir çalışmaya da sığmıyor.

Bütün bunlardan sonra Mevlevî müziğini tam mânâsıyla bir “aşk müziği” olarak ifade etmek mümkündür diye düşünüyorum. Çünkü Mesnevî, nereden bakılırsa bakılsın, bir “aşk”tır... “aşk”ın ifade edildiği bir “aşk kitabı”dır. İlhâmını aşktan alan da ancak âşık kimsedir. Âşık kimsenin vücuda getir-

diği her Şey de mutlaka aşkla ilgili olmalıdır, aşka ait olmalıdır veya aşkın bir ifadesi olmalıdır.

“AŞk”ın m¼zikle teknik olarak ifadelendirilmesi de m¼m¼n olabilir. Ancak, Őimdilik bu konuya fazla eğilme ihtiyacı hissetmedim. Fakat çok ana hatlarıyla bir “aşk aralığı”ndan söz ettim. Bunu daha açık bir ifadeyle “aşk seyri” diyerek ifadelendirmek de m¼m¼n olabilir. AŞkı ifade edebilmek için de, T¼rk m¼ziđinin makamsal yapısını önemsiyorum. Çünkü makamsal yapının, seslerin özg¼rl¼đ¼ anlamına gelebileceğini ve insanın her t¼rl¼ duygusunu ifade edebileceği bir yapı olduğunu d¼Ő¼n¼yorum... AŞk da Hz. Mevlânâ’nın ifade ettiği gibi, özg¼rl¼k demektir. Bu özg¼rl¼đ¼, o hâlda özg¼rl¼đe açık bir m¼siki yapısı ile dile getirmek m¼m¼n olabilir ancak.

AŞk, âşık ile mâŐuđun âhengidir... Âhenk olmazsa aşk olmaz. AŞk olmazsa meŐk de olmaz. M¼zik, bir âhenk sanatıdır. Dolayısıyla, buradan hareketle bile, aşk ile m¼zik arasında bir iliŐki kurabilmenin m¼m¼n olduğunu d¼Ő¼n¼yorum.

Bu çalıŐmayı 2000 yılında tamamladım fakat o g¼nden beri yayınlamak kısmet olmadı. Yıllardır İz Yayıncılık’ın raflarında benim bazı teredd¼tlerim ve yavaŐlıđımdan dolayı yayınlanmak üzere bekledi. Nihayet göz¼m¼ kararttım ve Mehmed Kahraman ile kitabın yayınlanmasına karar verdik. Hâlâ teredd¼tlerim var ve bhusus kitap basıldıktan sonra da y¼ređim ürkek çarpmaya devam edecek. Çünkü aşk, araştırılacak bir Şey değil; Hz. Mevlânâ’nın dediği gibi “olunarak anlaşılabilecek” bir hâldir. Lâkin aşk da herkesin taşıyabileceği bir yük; herkesin yür¼yebileceđi bir yol değildir.

Uzun süre raflarında beklettikleri bu çalıŐmayı yayınladıkları için İz Yayıncılık’a ve sevgili kardeŐim Mehmed Kahraman’a teŐekk¼r ediyorum.

Yalçın Çetinkaya

S¼leymanpaŐa, Barbaros / Tekirdağ 2022

1. GİRİŞ

Cenab-ı Allah'ın ruhlara “Elestu birabbikum? (Araf Sûresi, 171-172)” şeklinde seslenmesi, tasavvuf ehlinin mûsikîye yüklediği anlamı da belirginleştirmiştir. Tasavvuf ehline göre “Elestu birabbikum?” şeklindeki ilâhî hitabı keyfiyetsiz ve şekilsiz olarak dinledikten sonra, o ilâhî hitâbı işitmenin zevki kalplerde yer tuttuğundan, Hazret-i Âdem'in yaratılmasından ve zürriyetinin dünyaya gelmesinden sonra bu gizli sırlar, zuhûr eden halden dolayı bir nağme veya güzel bir kelime işittikçe, o eski ahitteki zevkli dinlemenin sebebiyle kalp uçacak hâle gelir. Bunlar, sevgi ve aşkları ezelden beri Allah için ve Allah ile olan irfan sahipleridir. (...) Bundan dolayı mûsikîde saklı olan gizli sırları idrak eder ve hazlarını alırlar. Şüphesiz ki 'elest' hitabını işitmiş olma sırrı, bütün canlıların tabiatında mevcuttur. Onun için her cins kendi tabiatına uygun bir şekilde semâ' eder, semâ'dan kendi himmeti nisbetinde hisse alır.”

Semâ', Sûfilere göre vecd ve trans hâlini destekleyip güçlendirir. Semâ', semâ' edenin Allah'a olan aşkını, şevkini harekete geçirir, pekiştirir. Bundan haller doğar. Bu haller, ateşleri ile kalbi yakar, onu pisliklerden arındırır.

Mesnevî, “aşk” kavramı üzerine oturan bir eserdir ve Hz. Mevlânâ'nın aşk ile ilgili beytlerini ihtivâ eder. Bu aşk, kuşkusuz ilâhî aşktır ve Mesnevî, bu aşkın âdeta ayrıntılı bir anlatımı gibidir. Mesnevî'den hareketle ve ondan ilham alınarak vücuda getirilen her şeyin bir anlamda “aşk”ın bir ifadesi olduğunu söylemek de pek yanlış olmasa gerek. Özellikle Mev-